

PÖRÖG, FOROG...

Pauló Tamás
ny. faipari mérnök-tanár

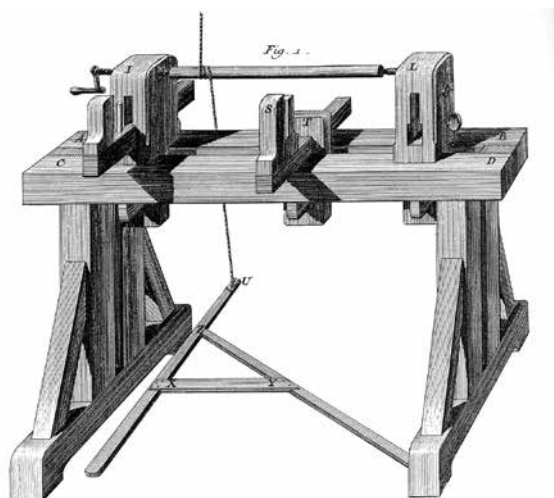
A középkor végén a reneszánsz stílus egyik fontos jellemzője, hogy az építészet gyökeres változásokon megy keresztül. Az antik formák újraéledése és újraértelmezése megjelenik mind az új típusú paloták, a „palazzók” homlokzatán, mind a polgári építészet egyéb területein. A római–görög formaalkotás egyik fontos eleme, az oszlop, újra hangsúlyos szerephez jut.

Az épületek kapuit két oldalt különböző stílusú oszlopok fogják közre, az emeleti erkélyeket szép kiképzésű babák alkotják. Mivel a reneszánsz stílusban az új típusú bútort (elsősorban a szekrények és ládák) formailag rengeteg építészeti elemet használ, így az épületeken szereplő kőből készült oszlopok, babák fából esztergálva bevonulnak a bútorkultúrába. A céhekbe tömörült ács és asztalos mellett megjelenik az önálló faesztergályos-szakma is, hiszen nemcsak a bútordíszítő (és szerkezeti) elemeket kell így készíteni, hanem az egyéb használati eszközök, szerszámok, fegyverek, edények,

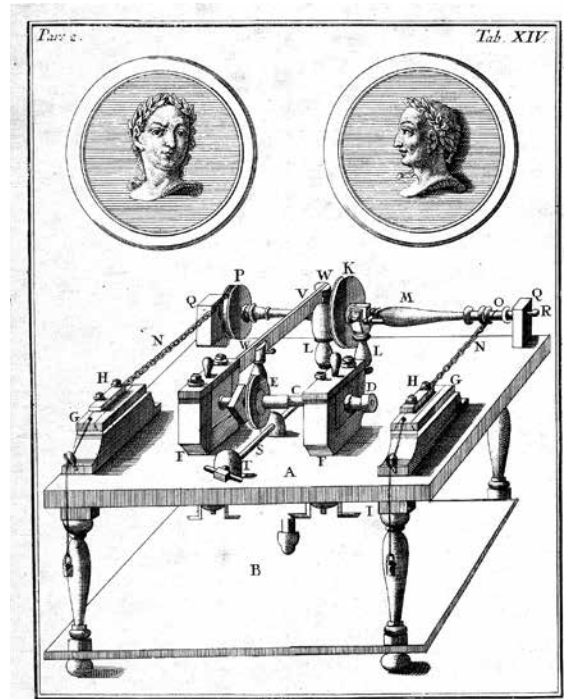
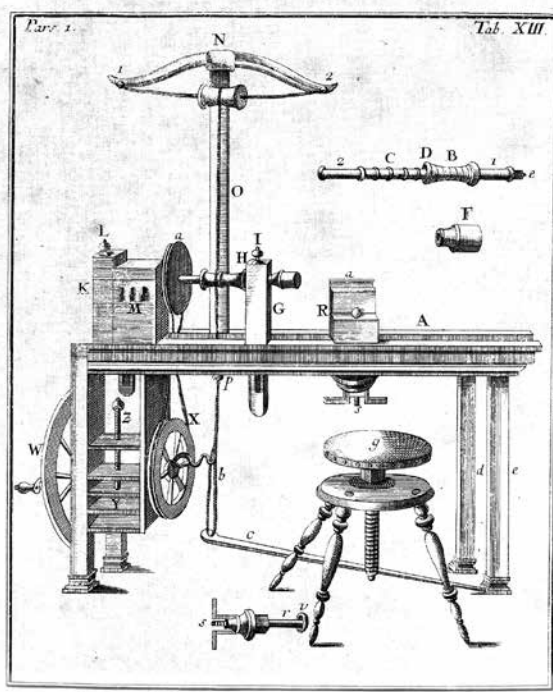
tálok készülnek ilyen technológiával. Az esztergályozandó tárgyak mennyisége egyre nő, viszont a technológia hagyományos: a jellemzően lábitós-íjas hajtású favázás esztergák hol jobbra, hol balra forognak, így a munkaütem fele gyakorlatilag elvész. Mivel Leonardo da Vinci már a XVI. század elején készített vázlatot a lábajtású, de egy külső forgáspont és egy lendkerék segítségével egy irányba forgó esztergáról, feltehetően ez a század az, melynek végére elterjedtek az ilyen típusú szerkezetek. A sokkal egyenletesebb forgó mozgás javította az esztergált tárgyak minőségét, az egyirányú forgás pedig

izgalmas bútorfrontokat és oldalakat eredményezett. Szintén ez az az időszak, amikor elkezdték alkalmazni a csavart oszlopokat. Először az épületeken jelentek meg, majd „átvonultak” a szekrényekre, ládákra, székekre.

A XVII., majd a XVIII. századot a barokk, majd az ebből kialakult rokokó uralta. Az ülóbútorok és asztalok lábai már nem egyenes, hanem jellemzően S alakúak, ahol az eszterga nem jut szerephez, ugyanakkor a szekrények oldaloszlopain, esetenként hatalmas gömb-, illetve pogácsalábain ismét találkozunk ezzel a technológiával. A mechanikák fejlődése eredményezte, hogy a XVIII. század során kidolgozták az ovál esztergát, amivel nem kör keresztmetszetű rudakat, hanem ovális tálakat, képkereteket lehetett készíteni. Ugyanennek az időszaknak a találmánya a sokszög-eszterga, mellyel szintén érdekes formájú bútoralkatrészeket tudtak készíteni. A XVIII. század közepe hatalmas ugrást jelent az ipari kultúrában. Az ipari forradalom indulása erre az időszakra esik. A közel 100 évig tartó folyamat alatt gyökeres változások történnek a faiparban is. 1750 után

Favázás, lábitós eszterga a XVII. századból

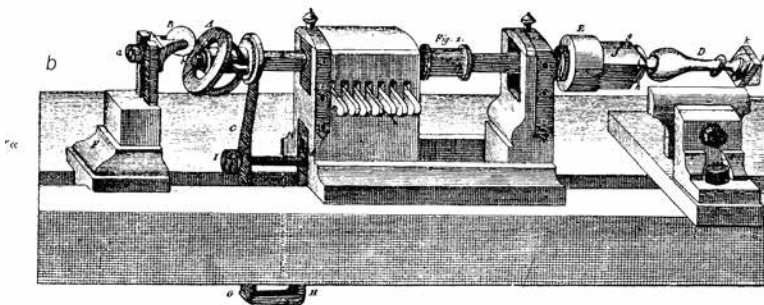
Íjas, lábitós, lendkerekes faeszterga – Teuber-Dreh Kunst, 1756

Dombormű-másoló eszterga – Teuber, 1756

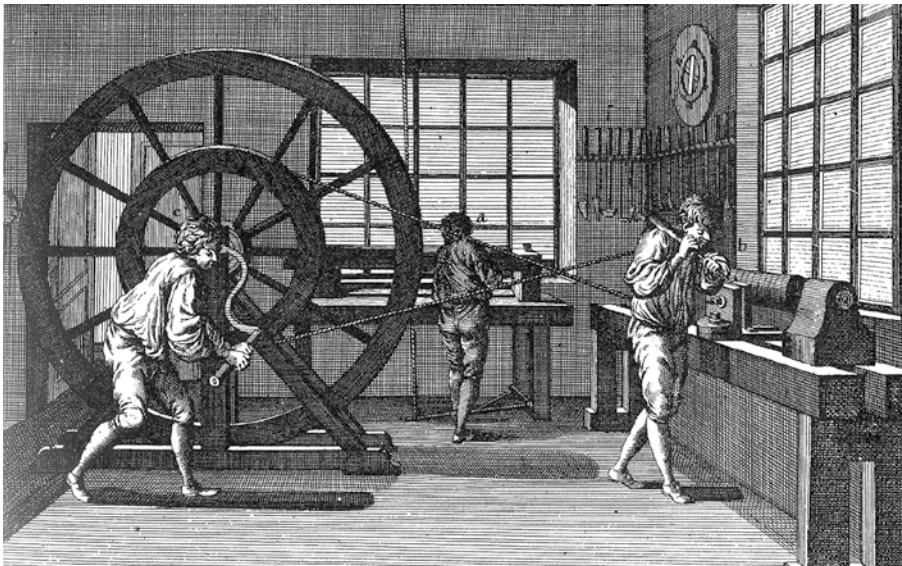
a szeszélyes vonalvezetésű rokokó stílus lassan kezdett átalakulni. A Pompei romváros megtalálása, majd az épületek falain található falfestmények rézmetszeteken történő terjesztése ismét az antik görög–római kultúrára irányítja a figyelmet. Eleinte csak apró tárgyakon, ékszereken jelenik meg ez a formavilág, majd később a ruhadivat változik „à la grecque” stílusúra, de a '70-es évek elejére a teljes építészeti és bútorkultúra átalakul antik hangulatúvá. Az új stílus, a klasszicizmus ismét előtérbe helyezi az esztergát, az esztergálást. A nagy mennyiségű esztergált szék-láb, asztalláb, baldachinoszlop miatt

kitalálták és alkalmazták a másoló esztergát, ahol a letapogatott minta, vagy sablon alapján nagy mennyiségben lehetett a tökéletesen azonos alkatrészeket gyártani. Sőt, egy segédorsó segítségével már az így elkészült bútorlábakat hosszanti árkokkal, kannelúrákkal is el lehetett látni. Ebben az időszakban már létezett a gőzgép és a XVIII. század végéig szabadalmaztatják szinte az összes faipari alapgépet. A fémmegmunkálás magas szintre emelkedett, így az esztergák legfontosabb alkatrészeit fémből készítették és forgalmazták, míg az állvány továbbra is fából, akár házilag készült. A francia és német

enciklopédisták a kor szinte összes szakmáját, így az esztergályost is részletesen leírták, bemutatták, így ebből az időszakból nagyon fontos információink vannak, beleértve az alkalmazott gépek és szerszámok gyönyörű metszeteit is. Az 1770-es éveket követő szinte összes stílus előszeretettel használja az esztergált bútorelemeket. (Klasszicizmus, empire, biedermeier.) A lakáskultúra kiteljesedésével a kerek és ovális kép- és tükörkeretek, díszdobozok, szelencék, esernyőnyelek, sétatálcák, biliárdjátékok tömege készült esztergálással. A gyarmatokról beáramló hatalmas mennyiségű egzotikus faanyagok (ében, mahagóni, rózsfa, paliszander) az esztergált tárgyak különlegességét és értékét növelték. A feltalálók igyekeztek minél több speciális megmunkálási formát kitalálni, növelve ezzel az esztergált termékek érdekességét, értékét. Így már az 1750-es évek után szabályos famenetet tudtak készíteni, sőt a másolás speciális válfaja, a dombormű-relief másolás

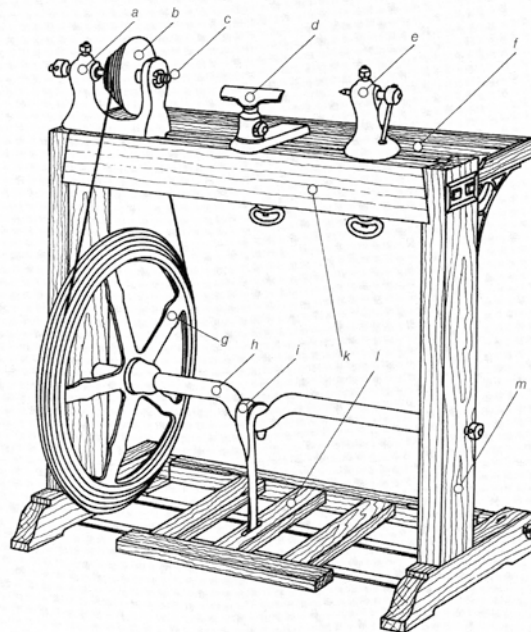
Speciális vezérlésű eszterga – Teuber, 1756

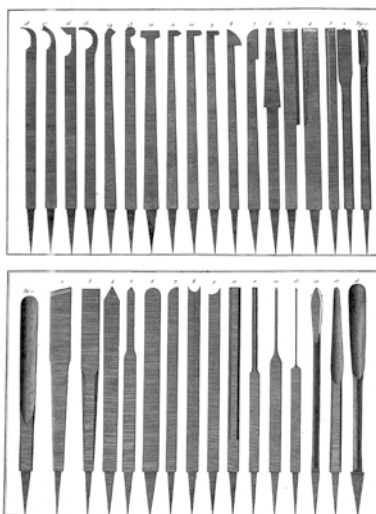
Esztergályosműhely – 1775. Diderot és d'Alambert

a szintén francia Bergeronig, sokan igyekeztek az egyre növekvő számú esztergályost elméleti anyaggal ellátni. Az elzászi születésű, de Londonban tevékenykedő Jean-Jacques Holtzapfel gyártotta a XIX. század első felében a világ legjobb minőségű esztergályos vésőit és készítette speciális faesztergáit. Az egyedi készítésű esztergált alkatrészek mellett a XIX. század közepétől az ipari szintű esztergálás is beindult a faiparban, hiszen 1853-tól a Michael Thonet által alapított Gebrüder Thonet cég sok tízezerrel gyártotta a jórészt esztergált bükkfá-

is kialakult egy ma már elfeledett technika segítségével. A feltalálók, konstruktőrök a termék-skála bővülésével párhuzamosan egyre precízebb gépeket építenek, esetenként 5–6 változtatható fordulatszám lehetőséggel. Különleges adaptereket, tartozékokat terveztek a megmunkálendő anyag rögzítéséhez, megtámasztásához, menesztéséhez. Így már a XIX. század elején három- és négyfás precíziós tokmányt, menesztő tárcsát, rögzítő patronokat, álló bábót stb. gyártottak és forgalmaztak. A szerszámkészítők egyre jobb minőségű acélokból

Favázas, gyári fémalkatrészekkel szerelt lendkerekes faeszterga – 19. sz. vége

Esztergályos vésők – Bergeron-Manuel de Tourneur, 1816

gyártották a speciális, hosszú nyelű esztergavésőket. A nagyoló, tisztító, üregelő, leszúró vésők számtalan méretben a termék méretéhez igazodva készültek. A többféle terméket gyártó esztergályos szerszám készlete minimum 40–50 db vésőből állt. Az esztergálással foglalkozó szakmai leírások, szakkönyvek száma a XVIII. század közepétől egyre gyarapodott. A Diderot és d'Alambert által szerkesztett Nagy Francia Enciklopédiától kezdve a német Johann Martin Teumberen át

ból gőzöléssel készített, világszerte ismert ülőbútorait. Természetesen az ipari termékek esztergált fa alkatrészeinek gyártása mellett az amatőr „hobby” esztergálás is népszerű volt régen és ma is az, hiszen ez a formaadó technika aránylag könnyen megtanulható és rendkívül látványos dolgok készíthetők általa. ■

